

داکتر عبدالرحمن زمانی

یکشنبه، ۰۵ فیبروری ۲۰۲۲

حاجی محمد اکبر خان یوسفی شخصیت مشروطه خواه و خدمتگار وطن

به تاریخ ۲۸ جنوری ۲۰۲۲، به سلسله مقالات «از لابلای اسناد آرشیف انگلستان»، در مقاله تحت عنوان «تعهدات و تقای نادرخان برای بدست آوردن کمک های بیشتر از انگلیس ها» اسنادی ازین

حاجی محمد اکبرخان یوسفی
۱۸۷۶ - ۱۹۷۰ میلادی

قلم بنشر رسید که در بدل کمک های نظامی، مالی و استخباراتی انگلیس ها توسط نادرخان قبل از رسیدن به تاج و تخت کابل، به شکل تعهد و امتیاز پیشکش شده بود. درین اسناد اسم حاجی محمد اکبر خان یوسفی هم ذکر شده بود که در دوران سقوی بحیث نماینده خاص سپه سالار نادر خان برای ملاقات با سکرتر امور خارجی حکومت هند بریتانوی فرستاده شده بودتا مطالبات نادرخان را به مامورین عالیرتبه انگلیس تقدیم کند. بعد از نشر آن مقاله یکتن از خوانندگان محترم، با من تماس گرفته و راجع به حاجی محمد اکبر خان یوسفی طالب معلومات بیشتر شدند. من با تشکر ازین هموطن مهربان برای اینکه خوانندگان دیگر نیز با شادروان حاجی محمد اکبر خان

یوسفی، که یک شخصیت مشروطه خواه و خدمتگار افغان بود، آشنائی بیشتر پیدا کنند، و آنرا با یکی از اسلاف یک خانواده دیگر که در یکی از ولایات کشور از تخلص فامیلی یوسفی استفاده میکنند، مغالطه نکنند، معلومات مختصری را تقدیم میکنم.

محمد اکبر خان یوسفی، فرزند محمد یوسف خان در سال ۱۲۵۴ شمسی مطابق ۱۸۷۶ میلادی در یک خانواده روشنفکر و فرهنگی تولد شد. یوسفی ماموریت رسمی اش را در دوره امیر عبدالرحمن خان در پروژه سرک سازی تنگ غارو بحیث کاتب آغاز نمود.

در عهد سراجیه سر دفتر مالیه کنرها و بعد سر دفتر تحویل خانه های ماشین خانه [فابریکه حربی] بود. شادروان یوسفی در همین دوره شامل نهضت مشروطیت اول شده و منشی مجلس بود. وی

نظر به دوستی که با محمد حسین خان مستوفی الممالک داشت، اطلاع گرفت که زندانی خواهد شد، لذا به جلال آباد فرار نموده و بعداً به پشاور و سپس از آن طریق جهت ادای مراسم حج به عربستان رفته، مدت یک سال از کشور غایب بود، و در برگشت دو باره در ماشین خانه کار نمود.

حاجی محمد اکبر خان یوسفی در عصر امانی بحیث جنرال قونسل افغانی در بمبی، و وکیل تجار در هند و در اخیر بحیث رئیس سرحدات علاوه بر سرحدات هند بریتانوی، امور سرحدات ایران و روس را نیز پیش می برد.

در اسناد متعدد آرشیف انگلستان بمشاهده میرسد که حاجی محمد اکبر خان هم، مانند شخصیت های مهم و برجسته دیگر افغانستان، تحت تعقیب و نظارت استخبارات انگلیس قرار داشت و اسم شان در دوسیه Who is Who آرشیف هند بریتانوی تحت شماره ۵۴۶ ثبت میباشد.

حاجی محمد اکبر خان در هنگام اغتشاش شینوار (اواخر سال ۱۹۲۸ میلادی) بحیث رئیس سرحدات در جلال آباد مصروف خدمت بود. کمشنر عالی ایالت سرحدی شمال غربی بتاریخ ۱۰ جنوری ۱۹۲۹ اطلاع میدهد که «محمد اکبر (Who's Who ۵۴۶) بعد از آنکه علی احمد خان به شینواری ها اجازه داد به شهر داخل شوند، با میرزمان خان [کنری] شهر را ترک گفته و حالا با محصل خان در کوداخیل میباشد. بنظر من [کمشنر عالی-زمانی] وفاداری وی به امان الله خان را نمیتوان مورد شک قرار داد. وی به معاون نماینده سیاسی در ایجنسی مهمند نوشته است اگر بتواند از طریق پشاور به کابل برگردد. به جواب او گفته شد که میتواند به اینجا بیاید و در صورت امکان زمینه سفرش آماده خواهد شد». (تلگرام شماره ۳۳- این پشاور مؤرخ ۱۰ جنوری ۲۹).

خوانندگان محترم میتوانند برای معلومات مزید درباره این رویداد به فصل هشتم و نهم کتاب «مرورکوتاهی بر زندگی و مبارزات غازی میرزمان خان کنری» تحت عناوین «آخرین تلاش برای استحکام پایه های رژیم امانی (اغتشاش شینوار، تلاش در خاموش ساختن آتش اغتشاش شینوار، والی علی احمد عامل عمده ناکامی خاموش ساختن آتش اغتشاش شینوار، رفتن غازی میرزمان خان به کنر، پلانش بعد از سقوط جلال آباد) و شهادت غازی میرزمان خان بخشی از دسیسه بزرگ انگلیس علیه غازی امان الله خان» مراجعه کنند.

در یک تلگرام بعدی میخوانیم که «حاجی محمد اکبر خان با ۸۰ نفر مهمند به اینجا [پشاور] مواصلت نموده و اجازه خواسته است تا آنها را به «مروره» [یک قریه سرحدی نزدیک به مرکز کنر] ببرد. وی از جواب به پرسش ها ابا ورزیده و اشاره نموده است [حکومت هند بریتانوی] شورش را آغاز

نموده و علی احمد خان معاش خور ما [انگلیس ها] میباشد. (تلگرام شماره ۴۲ چیف کمیشنر، مؤرخ ۱۳ جنوری از پشاور).

از راپور بعدی انگلیس ها معلوم میشود که وی از تصمیم رفتن به کنر صرف نظر نموده و میخواهد به کابل برود. به گمان اغلب این تصمیم بعد از گرفتن اطلاع شهادت دوستش غازی میرزمان خان کنری صورت گرفته باشد. در تلگرام میخوانیم که «محمد اکبر خان تقاضا نموده است که با یک نفر همراه از طریق پرواز های پشاور- کابل به کابل فرستاده شود. با وجودی که نمیتوان با در نظر داشت نظریات ضد انگلیسی با وی همدردی نشان داد، اما شاید از نظر سیاسی توافق به درخواست وی به نفع ما باشد». (تلگرام شماره ۴۴-این مؤرخ ۱۴ جنوری).

سفیر انگلیس که در آنوقت تا هنوز در کابل بود، به جواب این تلگرام مینویسد که «اگر محمد اکبر خان، کسی که گفته میشود احتمالاً مامور بلند پایه حکومت افغانستان و مسئول قبایل سرحدی میباشد، برآستی در پشاور گفته باشد که علی احمد خان معاش خور و ما اغتشاش را آغاز نموده ایم، من توصیه میکنم به وی اجازه عودت به افغانستان داده نشود، مگر اینکه من درین باره تلگرام دیگری بفرستم». (تلگرام شماره ۴۲ مؤرخ ۱۴ جنوری ۱۹۲۹ سفیر از کابل).

سفیر انگلیس بتاریخ ۱۵ جنوری یک تلگرام فرستاده و تاکید میکند که «به تعقیب تلگرام قبلی من، به هیچ وجه تا تلگرام بعدی من نباید به محمد اکبر اجازه داد که به کابل بیاید.» (تلگرام شماره ۳۰ مؤرخ ۱۵ جنوری ۱۹۲۹ سفیر انگلیس از کابل).

این عکس العمل شدید سفیر همفریز سبب درگیری لفظی کمیشنر با سفیر شده و کمشنر به جوابش مینویسد که «به جواب تلگرام شماره ۴۲ شما: حاجی محمد یوسف خان به اجازه من به پشاور آمده است. اظهارات وی در صحبت با «قلی خان» صورت گرفته است. من امشب او را بعد از خواهش ملاقات بامن، دیدم. او بسیار خوش برخورد و مهربان بود، و بعد از اشاره شناسائی با «سر دینس بری» خرسندی اش را از تخت نشینی عنایت الله خان و استعفای امان الله خان پنهان نمود. وی تمام همراهان مهمندش را بغیر از «حسن خان گرداو [خان کامه و حامی غازی امان الله خان که در دوران سلطنت خاندانی نادر خان با تمام خانواده اش زندانی شد-امانی] رخصت نموده و حال اجازه میخواهد تا با وی از طریق چمن به قندهار برود.» (تلگرام شماره ۵۲-این مؤرخ ۱۶ کمشنر عالی ایالت سرحدی شمال غربی به کابل و بلوچستان).

تلگرام بعدی نشان میدهد که «محمد اکبر خان سیفی بتاریخ ۱۷ جنوری ساعت ۳ صبح توسط قطار آهن «کراچی میل» پشاور را به مقصد کوئته ترک نموده است».

کمشنر بلوچستان هم در یک راپور شماره ۲۱-بی مؤرخ سوم فبروری ۱۹۲۹ مینویسد که «محمد اکبر خان بعد از توقف با برادرش خداداد خان وکیل التجار دوباره به افغانستان برگشت و همراه با برادرش از طریق کراچی به طرف «سکر» حرکت نموده است.»

محمد اکبر خان یوسفی در دوره سقوی، زمانیکه غازی امان الله خان مجبور به ترک وطن شد، با سپه سالار نادر خان همکاری داشت زیرا وی مدعی بود که سلطنت را به غازی امان الله خان بر می گرداند. محمد اکبر خان چندین بار به حیث نماینده نادر خان به مناطق سرحدی و هندوستان تحت سلطه انگلیس سفر کرد.

شادروان یوسفی در دوره سلطنت خاندانی نادر خان و برادرانش برای مدت کمتر از یکسال بحیث وزیر تجارت مقرر شد و بعد مورد خشم حکومت قرار گرفته از کابینه اخراج و خانه نشین گردید. درین رابطه روایات متعدد وجود دارد:

- محترم احسان لمر گردآورنده معرفی حاجی محمد اکبر خان یوسفی در قاموس کبیر افغانستان، به حواله یک مورخ فرانسوی دلیل آنرا مناقشه با صدراعظم هاشم خان می داند، که احتمالاً در باره داماد و هم برادرزاده وی، عبدالله خان یوسفی (متخصص چرم) که از دوستان جدی نهضت امانیه و مخالف خانواده مصاحبان بود، اطلاع داشت. به قول انجنیر عثمان اکبر، یگانه فرزند باقی مانده از محمد اکبر خان، در تمامی دوره حیات پدرش منزل شان در ده افغانان و هم در دارالامان تحت مراقبت استخبارات قرار داشت.

- استاد عبدالحی حبیبی درین باره مینویسد «چون حفظ اسرار ننمود، بعد از چند ماه از کابینه اخراج و خانه نشین گردید، تا که بعد از ۱۳۲۰ ش عضو مجلس اعیان شد.

- سید مسعود پوهنیار، نویسنده کتاب «ظهور مشروطیت و قربانیان استبداد در افغانستان» به حواله سید قاسم خان رشتیا در باره سبب خشم فوق الذکر مینویسد که «طوریکه در اسناد آرشیف ملی هند دیده شد، راپوری که راجع به مراسم پادشاهی نادرشاه به جریده زمیندار لاهور ارسال شده بود و در آن این مراسم ساخته گی با اشتراک عده ای محدود وانمود شده بود، به خط چنین شخصی بوده که بعد ها در زمان کمونست ها در افغانستان سند مذکور در روزنامه انیس بطور فوتوکاپی چاپ و انتشار یافت، محمد انور پسر حاجی محمد اکبر خان خط پدر خود را شناخت، معلوم میشود که برطرفی حاجی موصوف نظر به کشف همین راپور توسط انگلیس ها بوده که دفتر جریده مذکور را تفتیش کرده به اطلاع حکومت نادری داده باشند، ولی در هر صورت حاجی محمد اکبرخان از روشنفکران بوده با خانواده نادری حسن نظر نداشت.»

حاجی محمد اکبر خان در سال ۱۹۰۶ م سیستم جدید حروف بی صدا و صدا دار را برای آموختن سریع زبان دری طرح نمود و هم کتابچه تطبیق سنوات (جنتری چهل ساله) را در سال ۱۳۳۴ نوشته بود که در سال ۱۳۴۲ ش طبع گردید.

حاجی محمد اکبر خان یوسفی در ۶ عقرب ۱۳۴۸ ش مطابق با ۲۸ اکتوبر ۱۹۷۰ م به عمر ۹۴ سالگی وفات نموده و در قول آبچکان کابل در مقبره فامیلی شان دفن گردید.

حاجی محمد اکبر خان یوسفی از جمله روشن ضمیرانی بود که توجه خاصی به معارف داشت چنانچه فرزندانش محترمین محمد اسماعیل اکبر انجنیر در رشته نساجی، محمد انور اکبر دکتور در رشته سیانس،

محمد ایوب اکبر دکتور طب، محمد عثمان اکبر انجنیر ساختمانی، همه تحصیلات عالی داشتند.

منابع

- احسان لمر، صفحه قاموس کبیر افغانستان، بخش نخبگان و شخصیت های تأثیر گذار تاریخی (۲۰۱۶/۱۹/۱۲).
- اسناد محرمانه حکومت هند بریتانوی، آرشیف انگلستان، تلگرام شماره ۳۳-این پشاور مؤرخ ۱۰ جنوری ۲۹.
- اسناد محرمانه حکومت هند بریتانوی، آرشیف انگلستان، تلگرام شماره ۴۲ چیف کمیشنر، مؤرخ ۱۳ جنوری از پشاور.
- اسناد محرمانه حکومت هند بریتانوی، آرشیف انگلستان، تلگرام شماره ۴۴-این مؤرخ ۱۴ جنوری.
- اسناد محرمانه حکومت هند بریتانوی، آرشیف انگلستان، تلگرام شماره ۴۲ مؤرخ ۱۴ جنوری ۱۹۲۹ سفیر از کابل.
- اسناد محرمانه حکومت هند بریتانوی، آرشیف انگلستان، تلگرام شماره ۳۰ مؤرخ ۱۵ جنوری ۱۹۲۹ سفیر انگلیس از کابل.
- اسناد محرمانه حکومت هند بریتانوی، آرشیف انگلستان، تلگرام شماره ۵۲-این مؤرخ ۱۶ کمشنر عالی ایالت سرحدی شمال غربی به کابل و بلوچستان

- شادروان حبیبی - جنبش مشروطیت در افغانستان - ص ۷۸.
- سید مسعود پوهنیار - ظهور مشروطیت و قربانیان استبداد ، ص ۸۱ .
- عبدالرحمن زمانی، «تعهدات و تقالی نادرخان برای بدست آوردن کمک های بیشتر از انگلیس ها» (از لابلای آرشیف انگلستان).
- عبدالرحمن زمانی، ۲۰۱۷م [«مرور کوتاهی بر زندگی و مبارزات غازی میرزمان خان کنری»](#).

پایان